

انواع فرش‌های وقف شده

در حرم امام رضا علیه السلام

بررسی اسناد از دوره صفویه تا اواخر دوره قاجار نشان می‌دهد در هر دوره، انواع مفروشات در ابعاد و کاربردهای گوناگون بر حرم مطهر وقف می‌شده است. این مفروشات از دوره صفویه تا اواخر دوره افشاریه شامل انواع قالی، قالیچه و نمند بوده‌اند که به عنوان فرش و زیرفرشی استفاده می‌شده‌اند؛ اما از دوره قاجار به بعد علاوه بر قالی، قالیچه و انواع نمند نام مفروشات می‌مانند پلاس گلیم و زلیخونیز مشاهده می‌شود. به طور کلی بر اساس مستندات موجود نمونه فرش‌های به جا مانده، انواع فرش‌های وقف شده بر حرم مطهر را می‌توان در پنج گروه طبقه‌بندی و معرفی کرد.

قالی و قالیچه

به دستبافت‌هایی که ساختار آن‌ها شامل تار و پود و پیرز است، قالی و قالیچه گفته می‌شود؛ چنانچه اندازه این نوع بافته‌ها بزرگ‌تر از متر مربع باشد اصطلاح «قالی» برای آن‌ها به کار می‌رود و اگر کوچک‌تر از آن باشد، «قالیچه» نامیده می‌شوند. از رایج‌ترین فرش‌های وقف شده بر حرم مطهر، انواع قالی و قالیچه‌های پشمی و ابریشمی درشت‌بافت (خرسک) در ابعاد بسیار کوچک تا بسیار بزرگ است که بافت مناطق گوناگون (جوشقان، اصفهان، قاین، کرمان، کردی و ترکمنی) هستند. به طور معمول از این نوع مفروشات به عنوان فرش (قالی، قالیچه، کناره، سرانداز، زیرفرشی، پوشش ضریح، رومبیری و حتی در دوره قاجار به عنوان پرده درهای ورودی استفاده می‌شده است.

رضا علیه السلام اشاره می‌کند، سندی است که ذکرش در سال ۱۱۱۳ قمری در «روزنامه‌چه نذورات متفرقه تحویلی به آستان قدس در یونیت‌یل» آمده است. مطابق اطلاعات این سند، نمند کرک الوانی از سوی زائری قاینی به حرم مطهر وقف و در صفا خدام گسترده شده است. علاوه بر این احتمال می‌رود قالی افشان شاه عباسی گلابتون دار نیز که به واسطه قرن ۱۰ قمری تعلق دارد از نفایس موزه فرش آستان قدس رضوی است، از سوی شاه عباس اول برای حرم مطهر وقف شده باشد.

در شیوه وقف غیر مستقیم نیز فرش‌های وقفی از محل درآمدهای حاصل از موقوفات، مطابق شرایط مندرج در وقف‌نامه، از سوی متولی موقوفه تهیه می‌شده‌اند. تاکنون هفت وقف‌نامه (۵ وقف‌نامه صفوی، یک وقف‌نامه افشاری و یک وقف‌نامه قاجاری) شناسایی شده که بخشی از مصارف آن‌ها تأمین فرش حرم امام رضا علیه السلام است.

در دوره صفویه وقف مفروشات بیشتر به صورت غیر مستقیم از سوی چهره‌های سیاسی و مذهبی، مانند مهدی قلی بیگ، میر آخور شاه عباس اول و گنجعلی خان زیگ، حکمران کرمان و همچنین خادم حرم، مرتضی قلی بیگ، صورت می‌گرفته است اما از دوره افشاریه به بعد شاهد افزایش وقف فرش به صورت مستقیم از سوی واقفان یا نمایندگان آن‌ها بر حرم امام رضا علیه السلام هستیم.

مقایسه تعداد فرش‌های وقف شده بر حرم مطهر نسبت به فرش‌های خریداری شده در فاصله سال‌های ۱۲۷۴ تا ۱۳۱۶ قمری (دوره ناصرالدین شاه قاجار) نشان می‌دهد که وقف نقش به‌سزایی در تأمین مفروشات حرم در دوره قاجار داشته است.